

A. W. F. M. Meij, M. de Haan, *Rubens, Jordaens, Van Dyck and their circle. Flemish master drawings from the Museum Boijmans Van Beuningen* (Rotterdam: Museum Boijmans Van Beuningen, Nai publishers, 2001, 381 blz., ISBN 90 5662 212 9).

In de tweede helft van de negentiende eeuw spitte het historisch onderzoek zich in zowel België als Nederland toe op de karakteristieken die de eigenheid van de nationale staten dienden te beklemtonen. Veel aandacht kreeg hierbij de bestudering van de artistieke tradities in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. Dit alles resulteerde in een dualistische theorie die geconsolideerd werd door onder andere het invloedrijke werk van C. Busken Huet, *Het land van Rubens* (1879) en *Het land van Rembrandt* (1882-1884) als zou de zeventiende-eeuwse kunst uit het Zuiden aristocratisch en weelderig zijn en die uit het Noorden democratisch en ingetogen. Dit clichématig denken is tot op heden nog algemeen verbreid bij intellectuelen en benadrukt veeleer de kleine verschillen dan de grote verwantschap die de kunst uit de Lage Landen vertoont en die vooral door buitenlanders wordt ervaren als behorend tot eenzelfde cultuur. Terecht merkt Meij in de inleiding op dat het aankoopbeleid van de Nederlandse musea allerminst gericht was op het verwerven van 'Vlaamse' zeventiende-eeuwse kunst, alle aandacht ging immers steeds naar de kunstenaars uit de Gouden Eeuw van de Republiek en naar Rembrandt in het bijzonder. Dat het Museum Boijmans Van Beuningen kan uitpakken met een schitterende collectie grafiek van Vlaamse meesters als Rubens, Van Dyck, Jordaens en hun epigonen is voor een groot deel te verklaren door de schenking die de privé-collectie Van Beuningen in 1941 deed aan de Museum Boijmans Stichting. Een jaar eerder had hij immers heel wat Vlaamse grafiek uit de collectie Franz Koenigs weten aan te kopen dat hij voor het merendeel aan Boijmans afstond. Van de 100 in de catalogus besproken meester-tekeningen zijn er 50 uit de Koenigs-collectie afkomstig. Dit schitterend geïllustreerde boek telt naast een catalogus vijf inleidende essays die stuk voor stuk een magistrale synthese bieden van de nieuwe gezichtspunten op de zeventiende-eeuwse kunst uit de Zuidelijke Nederlanden. Naast de invloeden uit vooral Venetië (Bert Meijer) wordt gewezen hoe nauw de banden met de kunstkringen uit het Noorden wel waren in bijvoorbeeld de uitvoering van gravures naar tekeningen van Rubens (Ger Luijten).

Dit boek, dat een breed publiek beoogt, heeft gelukkig gebroken met de stereotiepe en starre dualistische Noord-Zuid visie op de zeventiende-eeuwse kunst uit de Lage Landen. Veeleer is door deze 'Changing views on a diptych' (H. Vlieghe) de nadruk komen te liggen op de verwantschap die er heerst tussen de kunst uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, verklaarbaar onder andere vanuit de grote mobiliteit van en interacties tussen kunstenaars onderling.

An Delva

J. Jacobs, *Een zegenrijk gewest. Nieuw-Nederland in de zeventiende eeuw* (Dissertatie Leiden 1999; Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 559 blz., f75,-, ISBN 90 5333 803 9).

Het Nederlandse aandeel in het openen van het Noord-Amerikaanse continent is een onderwerp dat zich in een matige populariteit mag verheugen. Dat is ten onrechte, want de kolonie Nieuw-Nederland is, juist doordat deze volkplanting vrij snel verloren ging, een interessant voorbeeld van minder geslaagd economisch expansionisme. Maar ook vanuit sociaal en cultureel oogpunt is een onderzoek naar de Nederlandse achtergrond van New York en omgeving de moeite waard. Want hoe diep gingen de culturele wortels uit die betrekkelijk korte periode

gedurende welke de Republiek over Manhattan de scepter zwaaide? Wat namen de Nederlanders aan eigen cultuur mee over zee en hoe richtten zij hun samenleving in?

Deze vragen staan centraal in het promotieonderzoek van de Leidse historicus Jaap Jacobs, dat hij in het kader van het programma 'cultuur van de Republiek in de zeventiende eeuw' onder auspiciën van de Stichting historische wetenschappen heeft verricht. Voor een beter begrip van de culturele ontwikkeling van Nieuw-Nederland heeft Jacobs een aantal theorieën over cultuurtransplantatie om zijn centrale vraagstelling gedrapeerd. Dat de theoretici over zo'n operatie allemaal een verschillende mening hebben, is haast vanzelfsprekend. Minder vanzelfsprekend, zeker vanuit Nederlands perspectief, is dat de theoretici de rol van de Nederlanders in Noord-Amerika zelden of nooit in hun beschouwingen hebben betrokken. Het feit dat slechts weinigen van hen de Nederlandse taal machtig zijn, zal daar zeker debet aan zijn geweest. De onbekendheid daardoor met die specifiek Nederlandse episode en de ideologisch waarschijnlijk interessantere band met het moederland Engeland, zullen daarbij waarschijnlijk ook een rol hebben gespeeld.

De door Jacobs geteste theorie over culturele transplantatie is afkomstig van J. R. Greene. Deze stelt dat de ontwikkeling van de koloniën zich in drie fasen voltrok. Van simplificatie (eerste fase), via diversificatie, integratie, adaptatie aan lokale omstandigheden (tweede fase), naar sociale replicatie. Of anders gezegd, de ontwikkeling van een onsamenhangende, eenzijdig samengestelde maatschappij naar een meer geordende samenleving die enerzijds terugrijpt naar de erfenis van het moederland, anderzijds zich aanpast aan de nieuwe ervaringsomgeving (26-27). Of weer anders gezegd, hoe Nederlands was en bleef Nieuw-Nederland eigenlijk?

Voor zijn onderzoek heeft Jacobs een grote hoeveelheid oud en nieuw (al dan niet gepubliceerd) bronnenmateriaal aan beide zijden van de Oceaan gebruikt. In een zevental hoofdstukken over de diverse aspecten van de jonge samenleving in Amerika toetst Jacobs de theorie van Green. In het eerste hoofdstuk beschrijft de auteur de geografische setting van de jonge kolonie, een 'seegenrijk gewest, daer melck en honigh vloeyd.' In het tweede hoofdstuk komen de nieuwe en oude bewoners van de 'soo woeste en ongehavende landen' aan bod. Slechts langzaam kwam de migratiestroom op gang en dan was het ook nog eens niet altijd de initiële bedoeling van de migranten om juist daar terecht te komen. Heel wat soldaten en zeevarenden van de WIC raakten min of meer bij toeval in Nieuw-Nederland verzeild. Voor kooplieden, boeren, contractarbeiders en weeskinderen lag dat anders. Ook voor de enkelingen op zoek naar godsdienstvrijheid moet een bewuste keus de Atlantische Oceaan over te steken een rol hebben gespeeld. Over de herkomst van het volk weten we maar weinig. De soldaten waren voornamelijk uit Duitsland afkomstig, de zeelieden voornamelijk uit Scandinavië, het varende volk van de particuliere schepen vooral uit het Noorderkwartier, evenals de groep kleinere kooplieden. Kortom, het was een allegaartje, maar per beroepsgroep kon de samenstelling naar geografische herkomst sterk verschillen.

Om de bevolking in het gareel te houden waren een bestuursorganisatie en rechtspraak nodig. Deze waren aanvankelijk opgezet zoals ook in andere handelsposten de gewoonte was, zo lezen we in het derde hoofdstuk over 'justitie ende politie'. Maar juist doordat Nieuw-Nederland zich ontwikkelde tot vestigingskolonie, verliep het proces hier wat anders. De positie van de WIC werd allengs beperkt tot de zorg voor de defensie, het fungeren als hoogste rechtscollege en het 'aansturen' van lagere bestuursorganen. Ondanks het feit dat in de loop van de tijd diverse pogingen werden ondernomen de rol van de WIC (het boterde niet altijd even goed tussen de kolonisten en de dienaren van de Compagnie) te beperken, bleven de structuur van de lokale overheden en de wetgeving geënt op de praktijk uit de Republiek zelf.

En waarmee en hoe verdienen de kolonisten hun brood? Aanvankelijk was de uitvoer van pelterijen (bevervellen) de belangrijkste drijfveer voor kolonisatie van het gebied. Al met al viel die uitvoer tegen. De export van tabak zou halverwege de zeventiende eeuw belangrijker zijn dan die van bevervellen. Voor de ontwikkeling van een onafhankelijke eigen economie had Nieuw-Nederland nauwelijks de kans. Daarvoor was de kolonie niet de tijd gegund. Maar de wijze waarop een en ander in het economisch leven was georganiseerd, deed sterk aan het moederland denken.

Ondanks het feit dat de kolonie slechts een beperkt aantal migranten telde dat uit godsdienstige motieven de grote oversteek had gewaagd, besteedt Jacobs in het vijfde hoofdstuk ruime aandacht aan de verschillende kerkelijke gezindten. Maar juist op dit terrein blijkt de Nederlandse cultuur een langdurige invloed — ook na het verdwijnen van de Nederlandse zeggenschap over het gebied — te hebben gehad. Op dit punt in het onderzoek van Jacobs aangeland heeft de lezer inmiddels de belangrijkste ingrediënten van de samenleving in Nieuw-Nederland leren kennen. Hoe zag de sociaal-economische structuur van die samenleving er uit? Wat betekende het nieuwe leven voor de inwoners van de kolonie? Werden ze er beter van? Hoe rijk waren ze? Welke sociale lagen waren of ontstonden er? Hoeveel sociale dynamiek was er?

Uit de aanwezige gegevens concludeert Jacobs dat voor velen de kansen om in sociaal opzicht te stijgen beter waren dan in de Republiek. En daar was de sociale structuur tot halverwege de zeventiende eeuw in elk geval ook nog tamelijk flexibel. In het zevende en laatste hoofdstuk bespreekt Jacobs die zaken en voorwerpen die in verband kunnen worden gebracht met de (im)materiële cultuur, zoals de bouw van huizen, eetgewoonten, sieraden, kleren, de inhoud van testamenten en boedelinventarissen, (kerkelijke) feestdagen en hoogtepunten in het menselijk bestaan, zoals doop, trouwen, ziekte en sterven).

Met *Een zegenrijk gewest* heeft Jaap Jacobs hopelijk een nieuwe impuls gegeven aan het onderzoek naar de Nederlandse kolonies in het westelijk halfmond. Dat mag zo langzamerhand wel na alle aandacht voor de VOC, de viering van de oprichting daarvan en daarmee (on)samenhangende frivoliteiten. Met zijn studie heeft Jacobs overtuigend aangetoond dat het onderwerp alle moeite van nader onderzoek waard is. Op grond van gedegen en uitgebreid bronnenonderzoek heeft de auteur een intrigerend en soms verrassend beeld geschilderd van een stukje Nederland in den vreemde. De Nederlandse cultuur bleek een aanmerkelijk langer leven beschoren dan menig een zal hebben vermoed. Wie wist er nu dat nog in 1833 in New York State een preek in het Nederlands werd gehouden — zij het voor de laatste keer? En pas zo'n dertig jaar later zou de Reformed Church in America officieel afscheid nemen van het bijvoeglijk naamwoord Dutch.

De theorievorming over cultuurtransplantatie is op zichzelf genomen interessant, maar biedt wat het Nederlandse implantaat betreft, maar betrekkelijk weinig onderzoeksmogelijkheden. Tot een volledig tot wasdom gegroeide kolonie kwam het immers niet. Toch heeft de theorie van Greene de onderzoeker een kader geboden waarbinnen hij de resultaten van zijn research redelijk goed heeft kunnen inpassen. Dat heeft de structuur van de studie in elk geval helder en overzichtelijk gemaakt. Bovendien heeft Jacobs aldus direct een verbinding gelegd tussen zijn eigen onderzoek (vanuit Nederlands perspectief) en het reeds bestaande (vanuit het Britse en Amerikaanse gezichtspunt), waarschijnlijk in de hoop en verwachting dat zodoende het geschiedtheoretisch debat over cultuur en cultuurtransplantatie een impuls zal krijgen. Wellicht dat bepaalde politici nog iets aan de uitkomsten van een dergelijke discussie hebben.

Hoe dat ook zij, de studie van Jacobs is van grote waarde voor toekomstig onderzoek naar Nieuw-Nederland en haar bewoners. Voor de samenwerking tussen Amerikaanse en Nederlandse historici zou het van eminent belang zijn als Jacobs zijn onderzoek in het Engels zou

hebben gepubliceerd. Terecht immers constateert hij dat de Nederlandse historici die zich met dit onderwerp hebben beziggehouden en nog bezighouden, hun vorderingen jammer genoeg veelal in het Nederlands hebben geboekstaafd. En dat dat mede de oorzaak is van de vele misverstanden over Nieuw-Nederland en de Nieuw-Nederlanders in de zeventiende eeuw, ligt voor de hand. Naar ik uit betrouwbare bron heb begrepen zal Jacobs met die 'slechte gewoonte' breken. Een vertaling is in de maak. Het onderzoek verdient het.

Paul C. van Royen

A. Schmidt, *Overleven na de dood. Weduwen in Leiden in de Gouden Eeuw* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2001, Cultuurgeschiedenis van de Republiek in de 17de eeuw; Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2001, 332 blz., ISBN 90 351 2362 X).

Het proefschrift van Ariadne Schmidt over weduwen in Leiden tijdens de Gouden Eeuw valt binnen het project Cultuurgeschiedenis van de Republiek in de zeventiende eeuw. De laatste jaren is er een aantal dissertaties vanuit dit programma afgerond. Zoals de naam al suggereert, bedoelt het project een cultuurgeschiedenis te schrijven van de Republiek, maar dan wel een cultuurgeschiedenis van de verschillende sociale groepen in specifieke gebieden. De scheidslijn met de sociale geschiedenis is dan niet meer zo duidelijk, met als gevolg dat het Republiek-project ook de sociale geschiedenis van zeventiende eeuw een impuls heeft gegeven. Vooral bevolkingsgroepen die minder belicht zijn bleven, krijgen in een aantal boeken uit deze reeks aandacht. Dat betekent nieuwe inzichten in het dagelijks leven van gewone burgers in steden, in armen en vrouwen, en in de manier waarop deze groepen rondkwamen en hun sociale contacten onderhielden. Dat mag 'bedeeldencultuur' heten, maar het is ook sociale geschiedenis. Tot die categorie behoort ook het boek van Schmidt.

De Leidse bevolking bestond voor een aanzienlijk deel uit weduwen. Volgens de volkstelling van 1622 stond in 13 procent van de huishoudens een vrouw aan het hoofd. Weduwen zijn daarnaast een interessant historisch onderwerp omdat zij door hun onafhankelijkheid en bijzondere status beter te traceren zijn dan gehuwde vrouwen en weduwnaars. Centraal in het boek staat de verandering van handelingsonbekwame gehuwde vrouw naar handehngsbevoegde weduwe. De auteur onderzoekt de sociaal-economische gevolgen van het weduwschap voor Leidse vrouwen tijdens de periode 1580-1700. Alle sociale lagen uit de Leidse bevolking komen daarbij aan bod. Een aparte plaats in het boek krijgt de beeldvorming over weduwen, welke zij wil toetsen aan de gegevens die zij in haar onderzoek heeft gevonden. Voor Schmidt is — uiteraard naast het overlijden van de partner — de sterke beeldvorming van weduwen één van de belangrijkste gemeenschappelijk kenmerken van weduwen.

Haar informatie baseert ze op een veelheid aan bronnen, maar drie noemt zij met name in de inleiding. Ten eerste de rekesten aan de rechtbank. Deze werden (meestal) door Leidse burgers ingediend, waarvan de meerderheid uit weduwen bestond. Een tweede belangrijke soort bron vormen de volkstellingen en belastingkohieren. Ten slotte werden notariële stukken gebruikt: testamenten, huwelijkscontracten, arbeidscontracten en attestaties over allerlei zaken. Aanvullende informatie haalde Schmidt uit een groot aantal verschillende bronnen die pas in de loop van het boek — en nog duidelijker in het archievenoverzicht — aan bod komen.

Het eerste hoofdstuk over beeldvorming is een schets van de bekende tegenstelling van de 'ware weduwe' en de 'vrolijke weduwe'. De eerste leeft vroom, teruggetrokken, rouwend en is niet geneigd opnieuw te trouwen. De tweede geniet van haar leven, is trouweloos en huwt snel